

WYCHOWANIE PATRIOTYCZNE POLAKOW NA UKRAINIE

W artykule przedstawiona została analiza historyczna problematyki wychowania patriotycznego Polaków na Ukrainie w środowisku rodzinnym i szkolnym.

Wychowanie patriotyczne Polaków ma swoją bogatą historię i znaczny dorobek teoretyczno-empiryczny. Jest on, szczególnie w części dotyczącej ostatniego 50-lecia, poddawany krytycznym analizom i ocenom, podobnie jak i dorobek innych dziedzin wychowania. Podejmowane zarówno w aspekcie teoretycznym jak i praktycznym rozważania wskazują, iż patriotyzm zajmuje miejsce szczególne w kanonie wartości dla Polaków ważnych [1:33]. Stawał się on niejednokrotnie [2:44-45], czymś w rodzaju wspólnego mianownika łączącego ludzi o różnych, często rozbieżnych podglądach społecznych i politycznych [3:43].

Z patriotyzmem wiąże się siła i impet działania społecznego co w konsekwencji prowadzi do często nieodwracalnych zmian historycznych w skali lokalnej i globalnej. Może więc być patriotyzm siłą konstruktywną, wprowadzającą i utrwalającą nowy ład społeczny ale i siłą destrukcyjną, przybierając formę protestu i ideologii odwetu społecznego. Stąd też problem interpretacji idei i wartości patriotycznych urasta do rangi wyjątkowo ważnej i odpowiedzialnej.

Problematyka patriotyzmu występuje w kilku zakresach:

✓ "Patriotyzm narodowy jest to poczucie szczególnej więzi z narodem, a więc z tą gałęzią drzewa ludzkości, do której się należy i z której się pochodzi.

✓ Patriotyzm państwowy jest to poczucie organicznej więzi z państwem, w którego obrębie leży mała ojczyzna i często może to być państwo wielonarodowe.

✓ Patriotyzm duchowo-religijny, czyli głębokie wiązanie się z religią lub Kościołem pochodzenia i wychowania, z wyznaniem ojców i dziadów, z ich obrządkiem, liturgią, obyczajami religijnymi" [4:12-15].

Oczywiście, sfery patriotyzmu mogą być mieszane lub złożone, decyduje przy tym wola i decyzja osoby ludzkiej, jakie odniesienie uzna za naczelne.

Analiza historyczna problematyki wychowania patriotycznego ukazuje, że od najdawniejszych czasów obejmowało one kwestie związane z kształtowaniem miłości do kraju, przywiązania do jego dorobku materialnego i kulturalnego, poczucia wspólnoty językowej i kulturowej oraz ponoszenia ofiar w obronie ziemi ojczystej.

Patriotyzm, w swym podstawowym znaczeniu, oznacza miłość ojczyzny. Ta zaś odnosi się do miejsca, z którego pochodzimy (ojcowizna), ale może też odnosić się do miejsca, które świadomie zostało przez nas wybrane. Idea miejsca, w którym znajdują się nasze korzenie i z którego promieniuje nasza tradycja, wydaje się szczególnie ważna.

Chciałabym jednak rozważyć sytuację inną: gdy nowa ojczyzna nie jest wynikiem wyboru, lecz przymusu. Chodzi mi o zupełnie nowy kształt patriotyzmu, który rzadko jest zadawany przez los - ale stał się akurat udziałem pokolenia naszych ojców, którzy zostali wyrzuceni z własnej ziemi i przeniesieni na ziemię cudzą. Ziemia, na którą przyszli, nie była dla nich ziemią wybraną. Zostali rzućeni na nią bez własnej woli, bez najmniejszego wpływu na to, co się dzieje. Znaleźli się w sytuacji kulturowej radykalnie odmiennej od tego, do czego byli przyzwyczajeni, w czym sami wyrastali, co było dla nich umiłowane - i musieli jakoś na to zareagować.

Czy jest możliwe wykrzesanie w sobie patriotyzmu w sytuacji wygnania z ziemi ojczystej i przeniesienia na ziemię obcą? Nie z ziemi niewoli do ziemi obiecanej, lecz z ziemi umiłowanej do ziemi niechcianej? I nie dobrowolnie, lecz pod przymusem?

Przejmując o tym pisał J. Libelt: "Oderwij część narodu od ziemi, byś go przegnał w inne strony, a nie inaczej, jakbyś kilkoro dzieci od łona matki oderwał; i one płaczą, i ona płacze, i rzewny, nieutulony jest ich żal". "Jakże dojmującym musi więc być żal wygnania!" [5:38-42].

Skrajnym przykładem są często spotykające w przeszłości polskich patriotów dożywotnie zsyłki, sytuacje wywłaszczeń i przemieszczeń ludności, których tyle na sumieniu miał Związek Radziecki.

Kara, zesłania stała się nieodłącznym elementem polityki wewnętrznej caratu, następnie dyktatury komunistycznej. "Zadziwiający, a zarazem przerażający jest fakt, iż Polacy znajdowali się w każdej większej grupie zesłańców przynajmniej od II połowy XVIw. Przymusowe przesiedlenia ludności polskiej w głąb Związku Radzieckiego wyróżniają się na tle czterowiekowej historii zsyłek szczególnym barbarzyństwem i okrucieństwem" [6:73].

Eliminacja fizyczna i duchowa wszystkich, którzy z jakichś ideologicznych względów zostali uznani przez władze sowieckie za element niepożądany i wrogi, stała się podstawową zasadą totalitarnej polityki komunistycznej. Kolejne deportowane grupy ludności zostały poddane na zesłaniu niewolniczej pracy, upokarzającym i niegodnym człowieka warunkom życia, a przede wszystkim terrorowi głodu. W sposób szczególny dzieje Polaków zsyłanych przez niemal cały okres istnienia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) stanowią niezwykle czytelny przykład bezwzględnej polityki radzieckiej.

Nie mniej przewrotną taktyką sowiecką było prowadzenie wśród zesłańców przymusowej indoktrynacji. Odebranie im najpierw wszelkich podstaw bytowych, a potem intensywne ich urabianie miało nie tylko wykorzenić tożsamość narodową, ale i wiarę w Boga. Co więcej dzięki wszechobecnej propagandzie Polacy mieli stać się lojalnymi, a także oddanymi systemowi obywatelami. Wymienione elementy stały się nierozłącznymi wyznacznikami losów kolejnych pokoleń Polaków prześladowanych przez sowiecki reżim. To właśnie spłot wydarzeń historycznych, dramatyczne położenie materialne i stały nacisk ideologiczno-administracyjny specyficznie wpłynął na wychowanie dzieci i młodzieży polskiej na zesłaniu.

Kłęska poniesiona przez ZSRR w wojnie polsko-bolszewickiej przekreśliła plany ekspansji komunizmu na Zachód, jednak było wiadome, że Moskwa będzie czekać na dogodną okazję, aby wziąć rewanż za poniesioną porażkę, jak również spróbuje w przyszłości usunąć przeszkodę, czyli Polskę, która ją izolowała od reszty Europy. Jednym z elementów przygotowania do przyszłej ofensywy ideologicznej było wprowadzenie nowej polityki narodowościowej w ZSRR, a w jej ramach przeprowadzenie tzw. eksperymentu polskiego [7:27].

W drugiej połowie lat dwudziestych utworzono dwa polskie autonomiczne rejony narodowościowe: na Ukrainie w 1925 r. im. J. Marchlewskiego (tzw. Marchlewszczyzna) ze stolicą w Marchlewsku (byłym Dowbyszu) koło Żytomierza i na Białorusi w 1932 r. - m. F. Dzierżyńskiego (tzw. Dzierżyńszczyzna) ze stolicą w Dzierżyńsku (dawny Kojdanow) niedaleko Mińska. [8:117-132]. Z inicjatywy władz utworzono tam liczne polskie szkoły stopnia podstawowego, jak również szkoły specjalne i wyższe. Językiem urzędowym w obrębie owych miniaturowych republik stał się język polski. Zaczęto wydawać polskojęzyczne gazety i książki, emitowano polskie audycje radiowe oraz utworzono polskie teatry.

Tworzeniu pewnej autonomii narodowościowej towarzyszył zamiar, by na bazie polskiej świadomości narodowej ukształtować w Polakach "radziecki patriotyzm", a przede wszystkim ducha oddania stalinowskiemu systemowi władzy.

Niewątpliwie dzięki działaniom władz nastąpiło umocnienie świadomości narodowej Polaków, a często nawet ponowne odrodzenie poczucia więzi narodowej. Autonomia rejonu nie oznaczała jednak niezależności od władz centralnych. Tradycje - przesiane przez ideologiczne sito - oraz język polski (przekształcany w "język proletariacki") miały jedynie służyć budowie komunistycznego społeczeństwa sowieckiego [9:42-43]. Dlatego równoległe intensywnie szkolono i kształtowano kadry polskich aktywistów partyjnych, którzy z upoważnienia Kremla sprawowali rządy bezpośrednio w rejonach.

Mimo wysiłków agitatorów oraz stałego nacisku propagandy polska wieś kresowa była nastawiona wrogo wobec narzucanych idei. Chętnie natomiast korzystano z polskojęzycznych instytucji kulturalnych i oświatowych, uważając, iż ich działalność może wydatnie przyczynić się do znajomości mowy ojczystej.

Przedstawiona tu polityka narodowościowa zaczęła się załamywać już na początku lat trzydziestych. Okazało się, że mimo wysiłków władz nie udało się zaszczepić polskim Kresowiakom "patriotyzmu radzieckiego" ani ukształtować ich świadomości w duchu ideologii komunistycznej. Egzystencja polskich rejonów autonomicznych nie przyniosła także spodziewanej destabilizacji życia politycznego i w Rzeczpospolitej.

Stalin walcząc o jedność partii oraz oczyszczenie jej szeregów z "elementu niepewnego", nie zgadzającego się z "jedynie słuszną polityką", likwidował wszelkie ośrodki o wątpliwej lojalności wobec władzy. "Nieużyteczni" i "oporni ideologicznie" Kresowiaczy stali się obiektem wyjątkowo okrutnych prześladowań, nie mających dotąd żadnego porównania [10:145].

W czasie rządów komunistycznych w Polsce, w klimacie wymuszonej cenzury i zależności politycznej temat Polaków na Wschodzie był tematem tabu. Panujące wówczas milczenie na temat problemów etnicznych i narodowościowych do czasów "pierestrojki" znalazło nawet odzwierciedlenie w określeniach typu – "zamrożenie, zakapsułowanie" owych spraw, których konsekwencją była wciąż malejąca liczba ludności polskiej w Związku Radzieckim. W wyniku upadku ZSRR, w 1991 r. i przemian politycznych do wiadomości publicznej w Polsce zaczęły docierać informacje o Polakach na Białorusi, Ukrainie, Łotwie, na Syberii, w Kazachstanie i w innych republikach b. ZSRR. Polityka zagraniczna państwa polskiego wyznacza wówczas kierunki, mające na celu ochronę praw polskiej mniejszości narodowej na Wschodzie, podejmuje działania oscylujące wokół szeroko pojętej pomocy środowiskom Polaków. Tak, jak przed ludnością polską otworzyły się możliwości manifestowania swojej narodowości, zrzeszania się w organizacje odrodzenia kultury polskiej, tworzenia szkół, wydawania czasopism, tak i dla naukowców pojawiła się nowa perspektywa na polu badawczym.

Patriotyzm jest wartością ponadczasową i uniwersalną, dla każdego elementu struktury społecznej jest nośnikiem zróżnicowanych idei i wartości, stosownie do socjalnego i politycznego statusu tych struktur, współtworzących naród i jego organizację polityczną. Przypomina się tu uwaga sformułowana przez B. Limanowskiego, iż "demokracji i wszelkich ruchów narodowych – w tym treści patriotycznych nie sposób zrozumieć ich teoretyczne podstawy bez uwzględnienia historycznych uwarunkowań i determinacji społecznych" [11:37].

Z punktu widzenia wychowawczego na uwagę zasługuje określenie wychowania patriotycznego, rozumianego jako:

✓ "mające na celu jak najlepsze przygotowanie dorastających pokoleń do służby własnemu narodowi i krajowi; polegające na kształtowaniu – poprzez rozliczne formy działalności wychowawców i wychowanków – przywiązania do kraju ojczystego, jego przyszłości i teraźniejszości, a w jeszcze większym stopniu – poczucia odpowiedzialności za jego wielostronny rozwój i przyszłe miejsce wśród innych krajów" [12:355].

✓ "świadome i celowe oddziaływanie na dzieci i młodzież z zamiarem kształtowania u nich postawy patriotycznej, opartej na przywiązaniu i miłości do ojczystego kraju a także solidarności z własnym narodem oraz na w miarę bezinteresownym postępowaniu dla wspólnego narodu" [13:288].

Duży nacisk w wychowaniu patriotycznym kładzie się na "przyswajaniu dzieciom i młodzieży gruntownej i możliwie bezstronnej wiedzy o ojczyźnie. Ma się tu na myśli nie tylko przyswajanie historii narodu, lecz także kultury ojczystej, a nawet poznanie swego kraju pod względem geograficznym i krajobrazowym" [14:1-27]. "W każdym razie, aby pokochać własną ojczyznę, jej dzieje i kulturę, oraz pozostawać pod urokiem piękna jej przyrody trzeba ją przede wszystkim znać. Tylko wtedy można ukształtować właściwy stosunek chłopców i dziewcząt do swego narodu i ojczyzny, a jednocześnie związać ich emocjonalnie z najbliższymi i dalszymi pokoleniami, którym zawdzięczają oni swe istnienie" [12: 288].

Organizacja procesu wychowania patriotycznego odbywa się na podstawie wyraźnie określonych wartości społecznych i moralnych. Wyrażone w programach kształcenia, bądź w innych dokumentach, nakreślają one ogólne warunki doboru treści wychowania patriotycznego, precyzują ideał wychowawczy, wizję współczesnego patrioty.

Aby wychować młodzież w duchu patriotycznym konieczne jest określenie teorii wychowania patriotycznego rozumianej jako pewien względnie jednolity i wewnętrznie spójny system twierdzeń, których znajomość pozwala kształtować postawę patriotyczną wychowanka [15:17]. Podstawowymi elementami takiego systemu jest rodzina i szkoła.

W rodzinie niezbędnym staje się tworzenie takich sytuacji wychowawczych, w których aktywność dzieci i młodzieży wiązałaby się z coraz wyższym poziomem dojrzałości moralnej, intelektualnej i społecznej, a tym samym i patriotyzmem. W rodzinie uzyskujemy pierwszą odpowiedź na pojawiające się pytanie: kim jestem? Świadomość kulturowego zakorzenienia budowana w rodzinie i poprzez rodzinę nazywana bywa tożsamością rodzinną. Jej cechą charakterystyczną jest emocjonalny stosunek do wartości stanowiących rdzeń Ja - My. Rodzina rozwijając własną kulturę, stanowi dla swoich członków naturalne i podstawowe środowisko kształtowania własnego systemu wartości, norm i wzorów

zachowań. Włącza ich jednocześnie w kulturę ogólną i kulturę grup, z którymi jest związana.

Mechanizm przekazu polskiego uniwersum kulturowego w rodzinie jest bardzo prosty. Następuje to samoczynnie i stopniowo, przez "poznawanie i przyswajanie obowiązujących w rodzinie wartości, norm i wzorów zachowań, przez korzystanie z jej przedmiotów symbolicznych i użytkowych, poznawanie historii rodzinnej i znaczących postaci, słuchanie opowieści, uczestniczenie w zwyczajach i obyczajach rodzinnych, odwiedziny krewnych i przyjaciół rodziny oraz przez realizację podejmowanych w rodzinie zadań" [16:73].

Szczególna rola szkoły wynika z możliwości wielostronnego oddziaływania poprzez eksponowanie treści patriotycznych w różnych przedmiotach, w różnym okresie rozwoju dzieci i młodzieży za pomocą różnych metod i form.

Jednym z takich przedmiotów, dającym ogromne możliwości kształtowania postaw patriotycznych w szkole jest *język polski*. Kształcenie językowe pozwala na spojenie w jedną całość lingwistycznych i pozalingwistycznych elementów kultury danego narodu (religia, folklor, kultura materialna), umożliwia szybsze odbudowanie danej grupy etnicznej, pogłębienie wzajemnych więzi między jej członkami oraz wykształcenie narodowościowych ośrodków kulturowego oddziaływania nie tylko na daną grupę, lecz także na zewnątrz.

Inną formą kształcenia na lekcjach języka polskiego jest *kształcenie literackie*, które stwarza jeszcze szersze możliwości oddziaływań wychowawczych. Literatura piękna silnie wpływa na sferę emocjonalną i motywacyjną. Materiał literacki lekcji języka ojczystego zawiera treści o walorach moralno-wychowawczych w swojej sferze fabularnej, liryczno - refleksyjnej, a także w opisach. Dostarczają one zwłaszcza wiedzy o przeszłości własnego narodu, o zachodzących w nim przemianach i skutkach ważnych dla Ojczyzny faktów, o postawach i zachowaniach naszego społeczeństwa w różnych sytuacjach. Analiza i interpretacja wybitnych utworów literackich uświadamia młodzieży, że ciągłość kultury narodowej jest świadectwem ciągłości narodu. W literaturze zawarta jest jego historia, walka, cierpienie i sukcesy. Wreszcie literatura jest wyrazem troski o losy narodu.

Rola *historii* w kształtowaniu świadomości patriotycznej jest bezsporna i wielokrotnie podkreślana. Znany polski historyk Witold Kula [17: 128-129]. uznaje historię za skarbiec trwałego dorobku ludzkiej kultury i ludzkiej różnorodności, pozwalający wyprowadzić ogólne prawidłowości dotyczące rozwoju społecznego. Ma za zadanie tworzenie więzi patriotycznych i ideologicznych, budzenie szacunku dla przeszłości, przygotowanie do

uczestnictwa w realizacji zadań społecznych oraz kształcenie umiejętności myślenia kategoriami państwa i narodu.

Nauczanie **religii** a wychowanie do patriotyzmu - powinno się ono dokonywać w środowisku rodzinnym, szkolnym i parafialnym. Niezwykle istotnym momentem edukacji patriotycznej jest nauczanie religii, które Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego nazywa specyficzną formą katechezy [17:136].

Akcentuje ono pomocniczą funkcję wobec rodziny, pragnie przeciwdziałać stresogennemu charakterowi edukacji oraz przywrócić temu systemowi właściwą płaszczyznę aksjologiczną. Ponadto lekcje religii winny przygotować wychowanków do życia, integrować kulturę i wiarę, prowadzić do internalizacji wartości i postaw chrześcijańskich, zaszczeptać tolerancję światopoglądową.

Wychowanie do patriotyzmu powinno pomóc dzieciom i młodzieży:

- w coraz dojrzalszym odkrywaniu istoty patriotyzmu;
- w poszukiwaniu motywów skłaniających do jego praktykowania;
- w nauce krytycznej oceny postaw skrajnych takich jak: nacjonalizm, kosmopolityzm, szowinizm czy wszelkiego rodzaju fundamentalizm.

Список використаних джерел та літератури

1. Skarżyska K. Różne oblicza i funkcje patriotyzmu, [w:] E. Nowickiej-Włodarczyk: Patriotyzm. Tożsamość narodowa. Poczucie narodowe. – Krakow, 1998.
2. Najder Z. Kto potrzebuje patriotyzmu, //Znak, 2002. № 4.
3. Salij J. Patriotyzm dzisiaj. – Poznań, 2005.
4. Hauser W. Wychowanie do patriotyzmu, // Wychowawca.1999. - № 4.
5. Stróżewski W. Na marginesie o miłości ojczyzny Karola Libelta, [w:] Seminarium Polskiej Akademii Nauk 2002 - Patriotyzm wczoraj i dziś. – Krakow, 2003.
6. Stopikowska M. Wychowanie Polaków na zesłaniu w ZSRR. – Lublin, 2001.
7. Ciechanowski J. Stosunki polsko-sowieckie w latach 1918-1990, [w:] E. Walewander: Polacy w Kościele katolickim w ZSRR. – Lublin, 1991.
8. Iwanow M. Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939. - Warszawa – Wrocław, 1991.
9. Krzyszycha M. Uwarunkowania świadomości narodowej mniejszości polskiej na Ukrainie. Rozprawa doktorska. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Politologii. – Lublin, 1994.
10. Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929 - 1939. Warszawa, 1998.
11. Limanowski B. Historia demokracji polskiej w epoce porozbiorowej. – Warszawa, 1983
12. Okoń W. Słownik pedagogiczny. – Warszawa, 1995

13. Łobocki M. Teoria wychowania w zarysie. – Krakow, 2003.
14. Program szkoły średniej "Ukraińskie narodoznawstwo kl.1-12" – Kijow, 1998.
15. Kosyrz Z. Wychowanie patriotyczne młodzieży akademickiej. – Warszawa, 1985.
16. Kłoskowska A. Otwarte i zamknięte postawy narodowe w sytuacji pogranicza. // Kultura i Społeczeństwo, 1995. - № 3.
17. Janina W. Wychowanie do patriotyzmu – Przemyśl, 2006.

Вікторія Ваховська. Патріотичне виховання поляків в Україні.

В статті представлено історичний аналіз дослідження патріотичного виховання поляків на Україні у шкільному та родинному оточенні.

Victoria Vachovska. Patriotic education of Poles in Ukraine.

*In this article there is the historical analyse of patriotic education of Poles
In hte family and at school.*